

ЗВЕЗДЕ У РЕЧНИЦИМА (СТРАХА, ДОБРИХ БИЋА И БАЈКИ)

ТАМАРА ЛУЈАК

„Белег“, Београд
E-mail: belegbg@gmail.com

Резиме: Митолошки речници (страха, добрих бића и бајки) које представљамо у овом тексту, плод су деценијског истраживања светске и домаће митологије и писања митолошких текстова. У њих су уврћене и звезде, за које је човек везивао свакаква веровања.

Кључне речи: астрономија у култури, звезде, речник, митологија

Живот је тајна и човек је тајна и свемир је тајна. Ми живимо у неколико стварности, у неколико постојања истовремено.

Лаза Лaziћ

Нема никог ко не наслућује у сунцу, звездама, земљи и води неко недокучиво значење.

Емерсон

Истински писац, ако је прави господин, најумесније је да према своме крају чита само речнике.

Мараи

1. УВОД

Постанак света окупирао је свест примитивног човека још од најранијих времена: све му је изгледало необично и несхватљиво, странно и застрашујуће. Закони природе били су му недокучиви, па је човек, како би их објаснио и пружио себи какав такав ослонац и утеху у животу, населио свет фантастичним бићима и божанствима сваке врсте, које је поделио на она која (поглавито) чине добро и она која (поглавито) чине зло. Природно је

да су му ум највише окупирале ствари које су највише утицале на његов живот: смена топлог и хладног времена, изласка и заласка сунца, појава звезда на небу...

Постепено се из митова рађају легенде и приче у којима главну улогу не „играју“ богови, него чудесна бића и силе против којих се човек бори. Како су настале из мита, легенде и бајке садрже чврсту митолошку подлогу. У готово свим бајкама срећемо фантастична бића и створења попут змајева, ала и вештица, ђавола и многих других чудовишта. Сви су они посредно или непосредно настали из митова.

Фантастика је у новије доба, захваљујући великим писцима фантастичних прича, новела и романа, много учинила за развој свих научних дисциплина и дала подстрека многим научницима у освајању природних законитости и у проналажењу техничких достигнућа. У томе су, неоспорно, и бајке са својим фантастичним садржајима одиграле значајну улогу.

Митолошки текстови који су ушли у речнике које овде представљамо, настајали су више од деценије (од 2008. г.). Рад на неким од њих је сходно томе трајао дуже, на неким краће и то се јасно види у обиму појединих текстова. Обим је, природно, зависио и од доступности самог материјала. Сви су, међутим, инспирисани једном књигом: „Трава од девет мракова“, Јанка Левнаића, најсмелијом и најмаштовитијом књигом о вилама на коју смо до сада наишли.

Током рада на текстовима, у почетку неприметно, а касније све јаче и смелије, избориле су се за своје место и атмосферске појаве – те су тако написани и текстови о облацима (и магли), ветровима, али и о основним елементима: водама (рекама), ватрама; као и о магичном камењу и **звездама**, које нас овде највише занимају.

Циљ ових текстова је да се представе митолошка бића и појаве у старом, али и новом светлу. Трудили смо се да следимо ставове својих претходника, сакупљача и приређивача, Вука Стефановића Караџића, Тихомира Остојића и Голуба Добрашиновића, који су, скупљајући и записујући наше народне бајке, избацивали све оно сувишно и анахроно, како би бајке „сазреле“, наставиле да живе у новом руху у новим временима. Трудили смо се, такође, да речнике осавременимо: тако су се у појединим одредницама (махом везаним за домаћу митологију) јавили и подаци о филмској, стрипској, музичкој... индустрији и другим областима у којима се јављају митолошка бића (и звезде). Поједини астрономски појмови из речника, који нас овде интересују, пренешени су као посебна одредница (Венера, Влашићи, Кумовска слама итд), док су поједини дати у оквиру других одредница (као нпр. сунце у: аждаја, бунар, вила итд.). Све дуже одреднице су, за потребе овог текста, скраћене.

2. ЗВЕЗДЕ У РЕЧНИЦИМА (СТРАХА, ДОБРИХ БИЋА И БАЈКИ)

Речник страха

Митско и фолклорно имагинирање је „наше све“ човечанства, врхунац уметничког савршенства у области фантастичног, „вечна реч“ теме преображаја човековог од искони до садашњег доба.

Саша Хаџи Танчић

У стара времена наш народ (али не само наш), веровао је да митска радња замењује стварну (као што је био рецимо случај са нашим обичајем убијања старих - *лапотом*). Тако и ми данас, у нашем, савременом свету, негујемо своју врсту „култова“, ширимо своја, савремена, предања, кујемо сопствене митове и упражњавамо сопствене „ритуале“.

Плашимо се страшним причама, како нам се исте не би дешавале, хранимо се лажним страховима, како нас не би уништавали прави, упознајемо се са разноразним чудовиштима, како бисмо избегли да их упознамо у збиљи. Тако су настали култни филмови „Ноћ вештица“, „Зора мртваца“, „Осми путник“, „Лептирица“, тако смо скројили митове попут „Рата звезда“, „Звезданих стаза“, „Аватара“, „Господара прстенова“, уронили у Лавкрафтов, Поов, Хакслијев, Велсов, Свифтов, Кингов, Гејменов, Ристићев, Марковићев, Кнежевићев, Скробоњин, Дамњановићев, Нешићев, Огњановићев свет... Тако је настао и *Речник страха*.

Како и сам наслов каже, *Речник страха* бави се страшним митолошким бићима (и појавама), била то чудовишта, духови, демони, дивови, богови или звезде, како у нашој, тако и у светској митологији. У овом ћемо тексту представити све оне одреднице које се, макар и посредно, тичу звезда. Одреднице су пренесене онако како су дате у речницима, са свим скраћеницама и повезницама (скраћенице: *а.* за ала; повезнице: *чудовиште*). Од сва три речника која ћемо овде представити, једино је *Речник страха* објављен (Пресинг, Младеновац, 2014; друго, допуњено издање: Пресинг, Младеновац, 2018; а у току је и израда трећег, енциклопедијског, издања). Друга два речника још увек су у рукопису, па се овде по први пут представљају неке одреднице које се у њима налазе.

АЖДАЈА – по веровању нашег народа *а.* је *чудовиште*, слично али. Као и *ала*, *а.* има крила и леги, али обично живи у води, из које излази и прождире овце, коње, јунаке и девојке... **Домаће а.**: у нашем народу веровало се да *а.* напада сунце у тренутку кад се оно рађа. Тако се некаква велика змија (*а.*) попела на високу планину, иза које су се рађала три сунца. Одатле је подигла главу и успела да испије два сунца, а започела је и треће, али су то приметиле ластавица и гуштерица. Успеле су да спасу треће сунце тако што је ластавица склањала сунце испред *а.*, а гуштерица ју је угризла за реп и

Т. ЛУЈАК

тако јој скренула пажњу са сунца. По другој верзији, негде на истоку у великој води, одакле се сунце рађа, живи *a.*, која кад се сунце појави из воде, полети да га прождере, али је св. Илија удари громом. Она се од тога уплаши и побегне у воду, те тако сунце успе да одскочи.



Слика 1: Тамара Лујак, *Речник страха*, Пресинг, Младеновац, 2014.



Слика 2: Тамара Лујак, *Речник страха*, Пресинг, Младеновац, 2018.

БУНАР – обично је повезан са силаском у *доњи свет*. Паралеле постоје у веровањима многих народа, нпр. код Немаца или код Рома, који верују да се на крају света налази рупа кроз коју се сунце спушта у *свет мртвих*. И у Курану се помиње да сунце залази у извор (а подразумева се да је то на крају познатог света)... Спуштање под земљу, несумњиво везано за поменуте представе о свету мртвих, далеко је чешће него пењање на небо. Када се и помиње небо, оно је увелико христијанизовано; среће се и пењање уз дрво. Области небеских тела само су прелазне области. Јунак пролази кроз њих као и кроз било коју другу хоризонталну путању, стичући чудесна средства која треба да му помогну у крајњем циљу. Ако и има трагова успона, он је као и др. митске слике, преобликован и служи сасвим др. приликама, карактеристичним за бајку.

ВЕНЕРА – према веровањима Астека, планета *В.* у одређене дане има одређени утицај на људе: када би се појавила на дан се сипактли, била је лош знамен за старце; на дан се оселотл, се масатл и се шоћитл, лоше је утицала на децу, а на дан се акатл, на одрастао свет; на дан куиауитл спречавала је да падне киша; на дан се олин била је лош знак за самце. Ако се јављала на дан се атл, била је добар знамен за све.

ВЕЛИКИ МЕДВЕД – једно од 48 сазвежђа које помиње астроном Клаудије Птоломеј из Александрије, још у 2. в.н.е. Хомер и Хесиод *В.м.* називају још и Велика кола, вероватно по вавилонском сазвежђу (*седам* најсјајнијих *звезда* које припадају сазвежђу *В.м.*), које се везује за *смрт* и погребне ритуале. По овом су сазвежђу Вавилонци предсказивали помрачења сунца, која су најављивала владареву смрт.

ВИЛА – у митологији већине народа *в.* је *натприродно* биће које одређује судбину при рођењу или се меша у каснији живот, штити јунаке, нејач, па чак и младе девојке. *В.* су младе и лепе, у белу хаљу обучене девојке које красе дугачке, низ леђа и прса распуштене косе. Имају крила и могу да лете. Кад сунце сија а киша пада тада се *в.* најрадије чешљају. Својом лепотом дању помрачују сунце, ноћу обасјавају целу земљу, месец плету у косу, звезду носе посред чела, витког су стаса и умилног гласа, ходају попут паунице.

ВЛАШКА ЉУБАВНА МАГИЈА – љубавна *магија* код Влаха је најразвијенија, а романтичне басме најбројније и, кажу, најделотворније. Највећу моћ имају чини бачене преко планете Венере или, како је у овом крају зову, звезде Данице или Вечерњаче. Ритуал изводи врачара, а потом у његове тајне уводи и особу која је наручила чини. Ова варијанта захтева моћ јаке концентрације, без скидања погледа са звезде и без дозволе да неко, и за секунд, прекине ритуал.

ГРИФОН – грифин, биће са телом лава и главом и крилима орла. Као комбинација орла и лава, краљева неба и земље, представља најплеменитију животињу. Од свих *г.* карактеристика, у свим легендама и митовима увек се провлачила његова повезаност са сунцем и светлошћу. И орао и лав често се доводе у везу са сунцем. *Г.* се појављује у митовима о Аполону, Атени,

Дионису и Баалу, који су сви у некој вези са светлом. Рат *z.* и Амазонки представља вечиту борбу сунца и месеца (као и мушкараца против жена).

БАВО – *црни демон* загробног света, замишљен као оличење зла, *зао дух*, непријатељ и сплеткарош (*Сатана*); као владар *накла*, супротност је Богу на небу. По легендама *ћ.* краду од бога сунце и месец. Носе сунце на левом рамену, а кукавицу на десном. Гасе звезде и њима гађају људе на земљи (појава метеора). Када се појави помрачење сунца, људи пуцају из пушака према њему како би растерали *ћ.* који га нагризају. Из куће се износи вода у чистој посуди да би сунце у њој видело с које га стране нагризају. Верује се да помрачење сунца и месеца настаје у тренутку када се св. Илија сукоби са *ћ.* Св. Илија је успео громом да прикује једног *ћ.* за месец, чији се лик и дан данас види.

ЗВЕЗДА – Финци су веровали да је свет настао из великог птичјег јајета које је експлодирало. Горњи, полукружни део јајета представљао је небо које је подупирао стуб на северном полу, смештен испод *z.* Северњаче. Кретање небеских тела објашњавало се мишљу да небески свод ротира око *z.* Северњаче и око себе самог. На северном полу налазио се вртлог кроз који су душе након *смрти* одлазиле у Туонелу, земљу мртвих. На крајевима Земље налазио се Линтукото, „дом птица“, топла регија у којој су птице живе током зиме. *Млечни пут* називали су Линунратом, „стазом птица“, јер су веровали да птице прате Млечни пут до своје земље и натраг.

ЗЛО – лош чин, злодело; *анатема*, *Белзевуб*, *демон*, *ђаво*, *зао дух*, *Луцифер*, нечастиви, *Сатана*, *Сотона*, шејтан... Инка Индијанци имали су обичај да, чим сунце изађе, у градовима у којима су живели ударају у бубње, подижући *страховиту* буку, истерујући тако зло, како се не би задржало на присутнима који су се и окупили не би ли га уништили. Зле ноћи истеривали су и упаљеним буктињама.

ЦРНО СУНЦЕ – у мезоамеричкој (регија која се простире од данашњег централног Мексика до североисточне Костарике) митологији *ц.с.* повезано је са *Квецалкоатлом*, и његовим продирањем у *доњи свет*, након целодневног хода преко неба. У старом Мексику постојало је веровање у *два* сунца: једно, младо, дневно, и друго, старо, *црно*, које се креће доњим светом и рађа као младо, *жуто*, дневно сунце.

РЕЧНИК ДОБРИХ (МИТОЛОШКИХ) БИЂА (ПРЕДМЕТА И ПОЈАВА)

Народ је само у сфери фантастичног могао да потражи и нађе снагу способну да створи свој хумани идеал правичности и лепоте на земљи.

**Бранко Китановић и
Божидар Милосављевић**

Како се сва бића одликују карактеристичном амбивалентношћу, не можемо их сматрати ни потпуно добрима ни потпуно злима.¹ Чајкановић је забележио како је наш народ веровао у „изесну силу, која је, у већој или мањој мери, иманентна целој живој и мртвој материји. Та сила може бити спасоносна, а може бити и убитачна.“ Овом силом, званом *мана* (или духовна сила), нарочито располажу здухачи и змајеви. Њоме „се врше бајања и врачања, „бела“ и „црна“ магија“.²

С обзиром да се земља налази између доброг (божјег) неба и злог (ђавољег) подземља, који се константно боре, не чуди што се појављују бића изразито двојака, амбивалентног карактера. Она у неку руку представљају човека, који је цео живот растрзан између идеје да треба да буде добар и порива кључних за преживљавање, који га у многим ситуацијама терају на зло. Због тога је човеку својствен дуализам, који налазимо од кинеског принципа јина и јанга, до натприродних бића попут ведогоње, крсника или вила.³

Много је таквих примера у домаћој и страниј митологији: Немеза је кћерка богиње ноћи Никте и бога таме Ереба у грчкој митологији. Она је богиња освете и кажњавања по заслуги. Њена парњакиња, римска богиња Фортуна (судбина, срећа), показује се у двоструком смислу: као *fortuna secunda* – она која прати и доноси срећу, и као *fortuna adversa* – она која одмаже и доноси несрећу. Лик св. Саве, који оличава људско и божанско, гнев и љубав, бога мртвих и бога живих, разлаже се на дијаметралне супротности које оличавају психолошку фазу дуалистичког схватања света.⁴ Ђаво није у потпуности биће зла у нашој митологији. Несташлуци и пакости које ђаво чини људима, никад не добијају размере екстремног зла. Оличавајући божју,⁵ али и људску сенку, ђаво је искушење и изазов човеку у процесу његове индивидуализације.⁶

Због њихове природне моћи, демонима⁷ су приписивана божанска својства, па је и божанска воља поистовећивана са нечијим демоном као његовим заштитником, посредником и судбинским одређењем. Оно што су Грци називали унутрашњим човековим демоном (даимонионом), такозвани примитивни народи представљали су у виду духа заштитника, Римљани генијем (*geniusom*), стари Египћани појмом ка-душе, хришћани анђелом чуваром (који је познат и у српској народној традицији).

¹ Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа*, стр. 204, Београд, 2015.

² Сретен Петровић, *Српска митологија*, стр. 165-66, Београд, 2004.

³ Лука Шешо, *Живјети с наднаравним бићима, Вукодлаци, виле и вјештице хрватских традицијских вјеровања*, стр. 31, Загреб, 2016.

⁴ Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа*, стр. 61, Београд, 2015.

⁵ Према једном од митова, ђаво је створен тако што је бог у води спазио и оживео своју сопствену сенку: *Ibid*, стр. 240.

⁶ *Ibid*, стр. 244.

⁷ Назив потиче од гр. „дајмонион“, у значењу доброг или злог духа, којег сваки појединац добија приликом рођења: *Ibid*, стр. 217.

Означавајући, дакле, човековог заштитника, који је као дух могао бити и зао, демон у изворном старогрчком народном веровању није имао искључиво позитивно значење. Негативно значење демона последица је хришћанског односа према потискиваном класичном паганском наслеђу. Ни пагански богови нису били морално јасно одређени, већ су представљали мешавину добра и зла.⁸

Натприродна бића својим карактеристикама, значењима, вредностима и симболима помажу човеку у свету који га окружује, јер их човек користи као предмет забаве и социјализације, при конструисању и одржавању друштвених норми, као помоћ при изражавању властите припадности и припадности других итд.⁹

Због свега тога је током рада на другом, допуњеном издању *Речника страха* (од 2014. до 2018. г.), и рођена идеја о књизи која би била његова сушта супротност – која би обрађивала позитивне појмове, добра митолошка бића: *Речник фантастичних добрих бића, предмета и појава*. Поред горе наведених, у добра митолошка бића (предмете и појаве) могу да се сврстају и малик, мацвалић, баган и пулић; змајеви, здухачи, апсаре и анђели; огњиште, вериге, амајлија, белутак и амulet; штап и топуз; али и ветар, облак, река и роса; као и биљке: леска, храст, бор, багрем и алоја итд. О свим овим појмовима, а нарочито о звездама, може се прочитати у одредницама у речнику:

БИЉКЕ – опште је прихваћено веровање у народу да би дрвеће и б. могли бити стан, привремени или стални, каквог божанства или демона... Венац се вије од разног цвећа и зимзеленог биља. Како има кружни облик, тако је у веровањима добио магијску улогу круга: штитио је од демона, тајанствених појава и радњи... Аналогно магичном кругу, венац у нашој народној употреби симболише сунце. Упадљиво је да се биљни венци у нашем народу употребљавају од почетка соларне нове године (Божића), па углавном до Ивањдана (24. 6.), управо до летњег солстиција.

ВЕГА - једна од најсјајнијих (двојних) *звезда* на небу, смештена у сазвежђу Лире. Од нас је удаљена 25,2 светлосне г. Сјајнија је од нашег сунца 52 пута. Пре 14.000 г. налазила се на месту данашње Северњаче и биће поново на истом месту за неких 13.727 г. Име потиче од арапске речи „ваки“, у значењу „падалица“ или „онај који слеће“. У древном Египту приказивана је у облику лешинара, док је у древној Индији приказивана као орао.

Асирци су овој звезди наденули име Дајан-саме, „Небески судија“, Аркађани Тир-ана, „Живот на небу“, док су је Вавилонци звали Дилган „Гласник светлости“. У Полинезији Вега је названа Вету о те тау, „Годишња звезда“. Означавала је почетак Нове г., односно периода садње. Ову су улогу

⁸ Ibid, стр. 218-19, 233.

⁹ Лука Шешо, *Живјети с наднаравним бићима, Вукодлаци, виле и вјештице хрватских традицијских вјеровања*, стр. 252, Загреб, 2016.

током времена преузеле *Плејаде*. У зороастризму Вега је идентификована са Ванантом, нижим божанством чије име значи „Освајач“.

По кинеској митологији сиромашни кравар оженио је седму ћерку нефритног господара која је пошто преде свилу облака за краља и краљицу неба прозвана Прелја. Како је задужена да надгледа посао свих преља, тако се, пошавши да испуни очеву наредбу, нашла на супротној страни Сребрне реке (Млечног пута). По другој легенди Ниу Ланг (Алтаир, најсјајнија звезда у сазвежђу Орла) и његово двоје деце (Алфа и Бета Орла) одвојили су се од своје мајке Зи Ну (Вега), која се нашла на другој страни реке (Млечног пута). Седмог дана седмог месеца у г. свраке праве живи мост преко реке како би кравар и Прелја, односно Ниу Ланг и Зи Нуу могли да се сретну. Јапански фестивал Танабата, базира се на истој легенди у којој Вега носи име Ирихиме.

ВЕЧЕРЊА ЗВЕЗДА - звезда Даница (Икоких, звезда претходница сунчева, на језику Маја, односно богиња Зелони, по веровању Естонаца) име је планете Венере када се појави као звезда која најављује дан. Сматра се весницом зоре и дана. У нар. песмама Даница се означава као сунчева или месечева сестра, али и као кћи сунца. Народ међутим пева и како се звезда Даница удаје за *месец*, односно за *сунце* (у неким песмама стоји како је сунце к себи подигло девојку која је била лепша од њега и у коју се оно заљубило те је од ње постала звезда Даница). Венера се у народу зове Вечерњача, када се прва појави као вечерња „звезда“, а Зорњача када се појави као прва јутарња звезда. Још се за Венеру чује и назив Претходница или Преодница због тога што се појављује на источној и на западној страни неба и по народном схватању преходи (прелази) с једног краја небеског свода на други.

ВЛАШИЋИ - назив Влашићи води порекло још из словенске старине, када се јављају називи Власожелишти, Власожелци, Волосини, Власожижишти, а Руси, поред Бабы или Бабино сазвежђе, зову их још Волосожари, те се у овим именима, примећује Нодило, нарочито последњем, осећа име старог словенског бога стада Волоса или Велеша, који је био и бог душа. Влашићи би тако били Волошићи, Велешаћи, синови Волоса, Велеша. Код Срба се негде верује да су Власци душе умрле деце, што би могло упућивати и на литванску реч велес. Моц, у значењу „гомила, скуп“, назив је за Седам Влашића или Плејада на Киће језику (народа Маја).

Група звезда звана Плејаде, која је у нашем народу познатија под називом Влашићи, верује се да представља седморо браће или шесторо браће и једну сестру. Свакој од седам звезда народ је дао посебно име: Мика и Миока, Рака и Раока, Орисав и Борисав, и седми Милисав; или Воле и Волета, Рале и Ралета, Миле и Милета и Мали Пржожак. Постоје, међутим, и друга имена: Вао и Ваока, Мио и Миока, Скарабојо и Борисав и мали Биљурак, или још: Миле и Милета, Раде и Радета, Боре и Борета и мали Пригимиз, док се у Конавлима спомињу само пет: Але и Алета, Шурко и Бурко и мали

Мишурко. По народном веровању Влашићи се не виде од Ђурђевдана до Петровдана, па својом појавом отварају лето и затварају зиму.

Од Видовдана до Велике Госпојине Влашићи путују дању, па се од сунца не могу видети. По њима се ноћу одређује време. Када се Влашићи први пут појаве, обављају се или започињу одређени послови. Негде се верује да усева треба сејати оног дана када се први пут виде Влашићи, па ће усеви *добро* родити. Када о Петровдану грану Влашићи иде се на косидбу. У неким крајевима божићњу печеницу ставе на ватру када Влашићи зађу.

О постанку Влашића у народу се различито прича. Бушан је отишао да тражи сестру коју је змај одвео. Он нађе сестру, а брата Милана, кога је змај убио, оживи, те се Милан ожени кћерју некога цара са којим је имао седморо деце златокосе, која нагло једна за другом поумиру. Душе те дечице падну на небо као златне звезде, и то су седам Влашића. Више је позната прича о царевој кћери које је нестала из затворене куле, па неки роб пође у потрагу за њом. Он нађе мајку пет змајева, од којих је један гађао стрелом „да ће и саму звезду на највишем небу устрелити”, па њиховом помоћу нађе цареву кћер. „Ових шест брата (пет змајева и роб) и седма им сестра стоје на небу и јесу седам Влашића.“ Сваке г. иду ветровитој, месечевој и сунчевој мајци, да јој за савет захвале, и онда се на небу виде.

Да би се објаснило откуда Влашићима ово име, прича се следеће: имала баба врло лепу ћерку Мизулинку, па се неки Власи договоре о Петровдану да је отму. „Баба опазив отмицу удари па плачи данас и сутра, докле Богу није додијало и он прикова отмичаре на небу да их се свет спомиње доклен буде света.” Други веле да се Влашићи зову тако што има људи који могу по њима „на танку танцату влас казивати које је доба ноћи”, а трећи у Приморју, да је то стога што се налазе иза планине са влашке стране.

ЗВЕЗДА - удаљено и крупно небеско тело сфероидног облика које се састоји од водоника и хелијума у стању плазме (високо јонизован гас на великој температури), а које зрачи сопствену светлост и топлоту; по природи слично *сунцу*. У свакодневном говору под појмом *з.* понекад се сматрају и видљиве планете, па чак и комете и метеори. Фиксне *з.* које осветљавају ноћно небо, због своје путање око поларне *з.* важе за симболе космичког реда. У многим митологијама тумаче се као покојници који су примљени на небо.

Јеврејска космолошка спекулација сматрала је да сваку *з.* чува један анђео. Стари Вавилонци, и њихови наследници, подизали су високе куле, зигурате, као праве звездарнице. С њихових тераса свештеници су ноћу посматрали кретање *з.* Познавали су их приличан број, знали су разна сазвежђа, па и неке планете. Веровали су да *з.* и сазвежђима на небу одговарају градови и државе на земљи. По кретању сунца мерили су се и путеви на земљи. Све што се на земљи догађало било је већ унапред одређено на небу.

Према томе, астрономија се код Вавилонца не може потпуно одвојити од астрологије. Они су, наиме, запазили да се многе ствари дешавају на земљи

под утицајем сунца и *месеца*, па су веровали да су и сви остали догађаји последица утицаја различитих з. Остаци таквог веровања задржали су се у данашњем „хороскопу“. Халдејци су веровали да се иза з. крије вечно божанство, које открива људима своју вољу преко неба и з. Ако божанство жели да човеку нешто открије, то му онда наговести у облику „консталација з.“.

Сва претхришћанска вера Срба произилазила је из природе, што значи да су они, као и остали словенски народи, обожавали *сунце*, *месец*, з. и *облаке*. Сунце је за нас најважније небеско тело и главни извор свих врста енергија које условљавају опстанак живота на Земљи - з. се назива у посебним приликама, кад се казује велика врућина, у клетвама и сл. Сунце, Земљи најближа з., централно је тело нашег планетарног система. Даје око 11.400 милиона пута више светлости од најсјајније з. на небу, Сиријуса, односно 465.000 пута више од пуне месечине.

Бајраклија, односно „свезда“ је у Угљару код Косова поља израз за репату (космату) звезду, комету. Мештани Угљара и суседних села у околини Приштине и Липљана верују да ће неко да умре кад се на небу појави свезда, звезда падалица. У другим језицима одомаћени су следећи називи: „сонца“ на белоруском, „слњце“ на бугарском, „слунце“ на чешком, „слонце“ на пољском, „солнце“ на руском, „sun“ на енглеском, „soleil“ на француском, „ήλιος“ на грчком, „sole“ на италијанском, „nap“ на мађарском, „sonne“ на немачком.

Млечни пут је беличасти, кривудасти з. појас који, од сазвезђа Касиопеје преко Персеја, Кочијаша и Бика, пролазећи између Ориона и Близнаца, преко Једнорошца, Лађе, Крста, Кентаура, Олтара, Штипавца, Стрелца, Орла и Лабуда до Касиопеје - опасује цео привидни небески свод. Наш з. систем, галаксија, добио је назив по овом појасу. Сматра се да у нашој галаксији има око 200 милијарди звезда.

У нашем народу Млечни пут носи име *Кумова Слама*; на чешком и словачком оно гласи „Млиечна дрáха“, на руском „Млечный Путь“ или мишји пут, белоруском „Млечны Шлях“, пољском „Дрога Млецзна“, бугарском „Млечния път“, немачком „Milchstraße“, мађарском „Тејút“, италијанском „Via Lattea“, грчком „Γαλαξίας“, енглеском „Milky Way“, Јапанци га називају „аманогава“ што значи „Небеска река“, а Аинуи, староседеоци Јапана, „Слика вијугаве реке“ или „Река богова“, јер верују да на њој разна божанства лове рибу. Маје га називају „Дугиним братом“, Немци „Путем иња и леда“, Финци „Линунратом“, односно „Стазом птица“ (веровали су да птице доносе и односе људске душе), а Кинези „Сребрном реком“. Млечни пут зовемо и Галаксија (од грчког гала, млеко).

Према веровању старих Грка, богиња јутарњег руменила и праскозорја Еос родила је са првим мужем, титаном Астрејем, з. (Зорњачу и остале з.) и ветрове. Грци верују да је из груди богиње Јуноне шикнуо млаз млека док је дојила Херкула; млаз се расуо небом оставивши траг – Млечни пут. Прометеј је, по предању, био тај који је људима открио кретање з. У асирско-

вавилонској митологији врховни бог Мардук створио је небеска тела сунце, месец и з. и утврдио трајање и време њиховог кретања; установио је путеве з. и дужину месеца; пробио је вратнице на истоку кроз које сунце улази зором и другу капију на западу кроз коју се оно повлачи у сутон. Верује се да је врховни бог, творац афричких народа Догона и Бамбара (западни Судан), сунце и з. створио од глине, а потом их објединио са Земљом, где је створио људе.

По веровању Пони Индијанаца врховно божанство Атијус Тирава, створио је и успоставио путање сунца, месеца и з. Ирокези сматрају да је Хагведиу, бог створитељ, од тела своје мајке створио свет. Од њеног лица направио је сунце, од груди месец и з., а тело је предао земљи, као извору плодности. Пуебло Индијанци сматрали су да је Мајка васељене послала близанце, Масевија и Ојојева, да поставе сунце на небо и поделе људе на племена. Мукамед тврди да су з. небески стражари који ђаволу не дају да се приближи и позна Божје тајне. Други сматрају да су з. небеске очи, чије су сузе драго камење.

У нашој народној књж. сунце је приказано као живо биће које се рађа и умире, има своје функције и своје потребе (кад пожели да се ожени краде себи најлепшу девојку, кад огладни храни се људским месом). Месец му је брат или стриц, а з. сестре, особито Венера (Даница, Преходница), која се у једној песми јавља као сунчева жена. У нашим нар. *бајкама*, сунчева мајка и сунце су, иако ненавикнути на присуство људи на њиховим дверима, ипак вољни да им помогну у невољи. У нар. песмама сачувано је опште индоевропско схватање да се сунце вози на колима или јаше на коњу. По једном предању казује се да је кућа сунчева, месечева и ветрова на врху неког брда. Сунце у песмама има само мајку док понекад оно представља ујака.

По народном веровању на небу има онолико з. колико има људи на земљи, јер сваки човек има своју з. која се јави када се он роди (како дете расте тако расте и његова з.), а угаси (падне с неба) када умре. Ако полети према истоку, душа ће човечја у рај, ако се з. окрене према западу, отићи ће у пакао. Опасно је бројати з. и показивати прстом на њих. Човек који би показао своју з. или би одмах пао мртав или би ослепео. Када људи путују, путују и з., када спавају, з. стоје на небу и гледају на њих. Ако је нечија з. јака, онда је и он јак, ако је слаба и он је слаб. Од з. зависи човекова срећа. З. међутим може да постане и од најобичнијег зрнца. Кад падне вече и кад се зрнце баци у ваздух, од њега постаје з. која сија на ноћном небу и наводи *јунака* куда тачно треба да ходи.

У фолклору з. се јављају као митска бића, понекад као сестре сунца и месеца, удају се, играју и у изворима купају. Таква је и Репата звезда златна, која свако вече долеће на сребрну реку да се напије воде. Када з. сине преко неба, верује се да „обиједи друг друга“. Кад з. пада, верује се да ће умрети неко од познаника. Кад з. падају „у рпама“ то значи рат. Када, у време рођења каквог детета, на кућу „падају луче“ (светле з.), то значи да ће оно

бити велики човек изванредне среће. Ако се з. на небеском своду виде начичкане једна преко друге, онда ће бити ведро, ако на небу з. трепере, она ће бити јака зима. Ако је небо при заласку сунца црвено, биће лепо време. У селу Звечану на Косову, постоји народно предање по којем су током 1912. г. уочи српско-турског рата „Ишли знаци преко небеса, преко Звечана. То је било као сноп з. падалица.“ Верује се да су то били „знакови посвећеног тела Дечанскога. Ту се мучио и сада давао знакове који су предсказивали ускоро ослобођење од Турака“.

Сродници з.: *Вега, Вечерња звезда, звезде репатице, Кумова слама, Плејаде.*

З. у нар. казивањима: у неким нашим нар. обичајима који имају култно значење обавезно је кретање „за сунцем“, о празницима у време краткодневице, затим на пролеће и за време дугодневице (Бадње вече, Ђурђевдан, Ивањдан, Петровдан) врше се и обичаји који садрже елементе култа сунца (бадњак, венци, крес).

Иако у историјским изворима нема директних података о култу сунца какве налазимо за неке друге словенске народе, трагови поштовања сунца могу се назрети у традицији у вези са неким вишим божанствима (Божић). Остатак култа летњег сунца представљало би и веровање да на Ивањдан сунце три пута стане, као што се код Немаца веровало да на Ускрс сунце три пута радосно поскочи.

У нашем народу се верује да је, када је Стефан Душан наредио звечанској посади да се у граду Звечану задави његов отац Стефан Дечански, настало помрачење сунца. Такође се сматра да се приликом смрти знаменитих личности, дешавају необичне природне појаве. Кад се „изе“ сунце, није *добро* за Србе и њихове господаре. Кад се „ухвати“ сунце, није добро за српски народ. Кад је помрачење сунца – није добро за српску државу.

З. у нар. пословицама: Божје му грабуље којима свети Петар купи звезде по небу; Доћ' ће сунце и пред наша врата; Тако ме земља сунцу не отела! Тако по сунцу весео ходио! Да може звезде би јој скидао с неба; Да му звезда сија на челу, то неће моћи; И сунце пролази кроз каљава места, али се не окаља; Кад ме сунце грије, за мјесец и не марим; Зашла му звезда; У њиховом селу сунце залази на истоку; Тај би лануо на звезде; Винути се до звезда.

З. у нар. веровањима широм света: на основу своје доминантне маскулине симболике, с. је најчешће „мушко“. Изузетак је јапанска богиња сунца, Аматерасу О-ми-ками, коју је створио бог неба. Према традиционалној симболици, с. је одговорно за краљеве, положај човека у свету, за славу, победу и срце, за вољу и виталност.

Према веровању старих Германа муњобија Тор, син Одина и Мајке Земље Јерд, створио је сазвежђе од прста на ноzi великог путника, Аурвандила. У древној Кини з. се помно посматрају и играју велику улогу у обичајима и легендама. Сваки човек је за Нову г. жртвовао „своју з.“. Индијанци перуанског царства Инка сматрали су з. служавкама месеца и због тога су им

у храму у Кускоу дали просторију поред свога господара како би могле да буду близу њега. Они су веровали да су се з. по небу кретале заједно са месецом као његове служавке, а не са сунцем, пошто се оне виде ноћу, а не дању.

У мексичком царству Астека з. су важиле за појаве првих палих или жртвованих ратника на небеском своду, па су се у уметности приказивале и у облику мртвачких глава. З. падалице се у старим културама различито тумаче – као предзнак смрти значајнијих људи (древна Кина) или као најавна рођења детета чија душа пада са неба на земљу да би на њој оживела. Једна легенда говори да се з. падалица појављује када се богови наслоне преко ивице раја и пошаљу неколико з. доле: баш онда кад је људима потребна нека велика услуга. Према др. миту, з. падалица је људска душа или душа анђела или ђавола. Посебно је занимљиво схватање да је сунце „божје око“, веома распрострањено у религијама неких индоевропских, као и многих других народа.

За Аборицине сунце је женског рода и повезано је са светлом и благодњањем, што говори о њиховом углавном позитивном односу према женама као добрима, будући да на свет доносе нова људска бића. Помрачење сунца догађа се онда када зао дух Арунгквилта покушава да се попне на сунце како би живео на њему. Плејаде, Орион и Шкорпион важна су сазвежђа у аборицинској митологији и приче о њима распрострањене су по целој Аустралији.

Према предањима Француза на планини од стакла, у Матакеновом краљевству, у земљи децождера и цинова, живео је врховни цин који је сваке вечери скидао сунце с неба, кад би постало сасвим црвено, гурнуо би га у једну пећину, где су га његове слуге котрљале, уз помоћ гвоздених рогљи, све док сунце не би изашло онамо доле, с ону страну земљине кугле.

Лепрешони, вилењаци келтске митологије, мешајући јагодборовницу и сунчеву светлост, справљају пиво од сунца. Овој су их вештини научили сами Данци, који су у време кад су дошли у контакт са Галима познавали тајну справљања пива. Сумери су веровали да њихов бог неба Ану располаже огромном војском од звезда војника с којом је ратовао против злих људи. По веровању старих Германа богови називају сунце пржиоцем или чистом светлошћу, дивови вечитим светлом, Елби (патуљци) лепим точком.

Чињарице „могу звезду с неба да скину“ и знају свакојак мађије да направе: да се млеко не усири, да се не укисели (Кострец). Чињарица, „која зна звезду с неба скинути“, назива се „звездарка“ (Мушутиште, Сува Река - Призренски Подгор). Стари Кинези верују да до помрачења Сунца долази стога што змај прогута сунце. Египћани су сматрали да то чини змијурин Апоп, а Индуси демон Рахуј. По веровању нашег народа сунце нападају але, вештице, вукодлак и ђаволи.

З. у књж.: становници Аустралије на врло маштовит начин говоре о постанку *Влашића* у бајци „Седам сестара Меамеј“. Подједнако су

занимљиве приповетке: „Принцеза са златном косом и златном з. на челу“ (Србија), „Мирза-Мамуд и Хезаран-Бољбољ“ (курдска приповетка), „Седам з. Великог Медведа“ (индијанска бајка), „Пастир и Сунчева девица“ (бајка Инка Индијанаца), „Марула“ (Грчка), „Чекињаво дете“ (Аустрија). Да уметничка проза не заостаје за народном потврђују и приче: „Звездани дечак“ (Оскар Вајлд), „Звезда у чијим је грудима нешто куцало“ (прелепа бајка Гроздане Олујић), „Спрам расутих звезда“ (Мирољуб Тодоровић), „Звездане разбрајалице“ (Наташа Станић).

3. и афоризми: Сунце је непоправљиви оптимиста. Свако јутро провири, надајући се, а онда побегне на запад (Бојан Богдановић); Сунце је реч која не уме да сија (Бранко Миљковић); Светлу будућност помрачује сјај звезда (Весна Денчић); Деца су једино сунце које гледамо одозго! (Миленко Пајовић).

3. и хаику: Месец целу ноћ/Пребројава звездице/Једна побегла (Јоже Воларић); Лептир у лету/заклонио сунце/На небу дуга; Земља распукла/Из мрачне дубине/разли се сунце (Босиљка Боса Павловић); У мрежи шарене муње/зрак црне звезде/Лет крила сна (Михајло Мика Павловић); Соларни печат/хипер просторним спином/кикот титана; Звездано небо/Потпуна бонаца/Одлазак (Вид Вукасовић).

3. у стрипу: „Заробљеник звезда“ (Алфонсо Фонт, 1980), „Сребрни летач“ (Џек Кирби, 1966), „Ватра звезда“ (Џорџ Перез и Марв Волфман, 1980); „Ратови звезда“ (Марвел, 1977; Дарк Хорсе, 1991), стрип базиран на серији „Ратови звезда“ Џорџа Лукаса из 1977. г.; Звезда Сафир име је неколико зликоваца у стриповима (DC Comics, 1947), док је *Црвена* звезда име суперхероја руског стрипа „Ватрена звезда“ (DC Universe, 1968).

3. на филму: „Звездана прашина“ (Метју Ван, 2007), „Звезде нам се осмехују“ (Керол Рид, 1940), „Булевар звезда“ (Дејвид Линч, 2001); „Низводно од сунца“ (Федор Шкубоња, 1969), „Млечни пут“ (Фарук Соколовић, 2000)...

3. и цртани филм: „Нико и пут ка звездама“ (Мајкл Хегнер, Кари Јусонен, 2009?), „Јамато заувек“ (Леиџи Мацумото и Тошио Масуда, 1980), „Ноелино чудесно путовање“ (Цунео Маеда, 1983), „Интерстела 5555“ (Казухиса Такенучи, 2003), „Лаурина звезда“ (Пие Де Рике и Тајло Роткирч, 2004)...

3. у сликарству: праисторијске слике на стенама у Азији често приказују људске фигуре са „сунчаним точком“ уместо главе, оивченим зупцима и подељеним у облику крста. У праисторијском сликарству, на стенама у Северној Африци, појављују се цртежи бикова и овнова који, слично млађим култним сликама из Египта, носе округлу плочу на глави.

Италијански сликар Јакопо Тинторето приказао је Постанак Млечног пута (1575-80) и крунисање Аријадне з. круном на слици „Бах и Аријадна“; Клод Моне је 1872. г. насликао слику „Импresiја“, рађање сунца по којој је импресионизам добио име. На западном зиду Богородичине цркве у Студеници сачувано је једно од највећих дела византијске уметности,

„Распеће“, на којем су приказане, расуте, з. по плавој позадини. О небеском своду и небеским телима сведоче нам и фреске из манастира Милешева. Савремени уметници су подједнако очарани з.: „Небо без сунца“ (Гонзало Ордоњез Аријас, 2009); „Звезда патуљак“ (Ејди Смит, 2008), „Тарот: звезда“ (Лен Јан, 2006)...

3. у свету музике: Џозеф Хајдн (ораториј „Стварање света“, 1796-98), Модест Петровић Мусоргски („Без сунца“, 1874); као и савремени аутори: Дејвид Мореј („Тамна звезда: Музика захвалних мртвих“ („Dark Star: The Music of the Grateful Dead“), 1996), Браћа Вилијамс (сингл „Звездано крстарење“ (Swinging on the Star), 1944), Сид Барет („Млечни пут“ (Milky Way), песма са албума „Опел“, 1970)...

3. у музичким спотовима: Manic Street Preachers снимили су спот „Аустралија“ (сингл из 1996) „зачињен“ з.; „Nightwish“, финска група, позната по томе што свира симфонијски метал, снимила је 1999. г. спот на песму „Успавано сунце“ („Sleeping Sun“) са албума „Највећа надања“ („Highest Hopes“), коју је посветила помрачењу сунца из исте г.; немачки електронски састав „Енигма“ снимила је спот „Шетња кроз време“ (Morphing Thru Time) на песму са албума „Краљ је мртав, живео краљ!“ („Le Roi Est Mort, Vive Le Roi!“), 1996).

3. и игрице: компјутерска игрица „Звезде!“ (Џеф Џонсон и Џеф Мек Брајд, 1995) осмишљена је тако да играч може да „поседује“ планете, „истражује“ свемир и „осваја“ друге светове или се „упознаје“ са ванземаљцима који те светове настањују; „Звездане стазе“ компјутерска игрица у којој играч има задатак да „пронађе и уништи“ клингонски брод (Мајк Мејфилд, 1971). „Ратови звезда“ инспирисали су преко стотину компјутерских и видео игрица почевши од „Империја узвраћа ударац“ (Parker Brothers, 1982), преко „Ратови звезда: Напад побуњеника“ (Lucas Arts, 1993) до „Ратови звезда: Стара Република“ (BioWare) масивна вишекорисничка мрежна игра улога која тек треба да угледа светлост дана (уколико до изласка овог текста то није већ учинила).

ЗВЕЗДОЧАТАЦ - звездознанац, је, по приповедању руског народа, старац са козјом брадицом до појаса, сељачки одевен, са капом од самуровине забачене на потиљак, више налик на неког простог човека из народа, који обилази вашаре и увесељава људе својим пошалицама и жонглеријама. У народу је познат и по врећи коју носи на леђима, а у којој крије једног златног петла, стражара без премца.

Довољно је само да се петгао постави на највишу тачку у селу (кров цркве, рецимо) или граду (кулу царске палате), па ће вредно стражарити и упозоравати на и најмању претњу по народ. Кад осети да се опасност ближи, залепршаће крилима и громко се огласити, дајући довољно времена становништву да се наоружа.

Иако дакле не изгледа као такав, з. је мудрац који види више и даље од обичног човека. Стога ће се лоше провести онај ко га не послуша и ко се не

повинује његовој вољи, био он сељак или сам владар. Немачки народ приповеда да је з. онај човек, или мудрац, пред којим ништа не остаје скривено. Има чаробни доглед, уз помоћ којег може да види све шта се збива на земљи и на небу.

КУМОВА СЛАМА - Кумовску сламу, односно сазвежђе Млечни пут (спиралну Галаксију), чини огроман број *звезда* које појединачно нисмо у стању да видимо голим оком. Звезде које сваке вечери виђамо на небу и неправилна трака Млечног пута чине наш звездани систем – један од многих широм васионе.

По народном предању кум је од кума украо бремене сламе па, како га је носио, тако је слама испадала путем, па је Бог остави онако на небу као вечну успомену. У веровању многих народа, посебно индоевропских, *К.с.* представља пут којим душе иду на небо и онај свет, као и пут којим путују богови. Њиме се вози германски Водан, бог мртвих и предводник душа. *К.с.* је по нашем веровању пут којим божански кум, односно свети Јован, води душе на онај свет.

ПЛЕЈАДЕ - седам *звезда* у сазвежђу *Влашића*, чија појава на небу обележава почетак жетве и пловидбе, а нестанак – време за сетву и повратак бродова у сигурне луке. Према једном од предања *п. су* ћерке Атланта и Океаниде Плејоне или Етре, сестре Хијанта и хијада. Њихова имена су: Алкиона, Келена, Електра, Тајгета, Маја, Стеропа. Све, осим једне, биле су миљенице богова. По другом предању *п. су* ћерке једне амазонске краљице, а њихова имена су: Кокимо, Глаукија, Протида, Партенија, Маја, Стонихија и Лампадо.

Чувени ловац Орион прогонио је Плејону и њене ћерке пет или седам г., све док их Зевс из самилости није преобразио у голубице и пренео на небо. Још и данас Орион као звезда узалудно гони *п.* на небеском своду. Други приповедају како их је Зевс пренео на небо док су оплакивале злу судбину свог оца или смрт брата Хијанта. На небу се јасно види само шест *п.*, седма, једва видљива, јесте Мeroпа која је потамнела од стида, јер је била удата за смртника.

СИРИЈУС - најсјајнија *звезда* ноћног неба, смештена у сазвежђу Великог пса (*Canis Major*) и удаљена 8,7 светлосних г. од Земље, Сиријус А или Пасија звезда једна је од звезда двојног система. Обим ове беле звезде је три и по пута већи од сунчевог, а јачина сјаја 24 пута. Њен верни пратилац, бели патуљак, Сиријус Б има готово исту боју као и Сиријус А, али емитује тек 1/10.000 светлости. Маса Сиријуса Б износи 0,98 масе сунца, док Сиријус А тежи само 2,4 пута више од њега иако је 160.000 пута већа у обиму. Била је изузетно важна за навигацију још од античких времена.

Име звезде потиче од грчке речи Сеириос (у значењу „ужасно врео дан“) јер се њено појављивање на небу везивало за лето (означавала је почетак периода плавлена Нила у старом Египту и почетак Псећих дана (најврелијих дана лета) у старој Грчкој); односно зиму у Полинезији. Сиријус је у старом Египту поистовећен са богињом Изидом, заштитницом

природе и жена, богињом плодности. Сматрало се да се 70 дана Изида и њен муж Озирис, бог плодности и подземља, возе колима кроз доњи свет, управо онолико колико Сиријус није видљив на небу.

Стари Грци су веровали да са појављивањем Сиријуса наступају врели и суви дани током којих усеви страдају, мушкарци губе снагу, а жене присуство духа. Становници острва Кеа у Кикладском архипелагу приносили су жртве Сиријусу и Зевсу како би им донели жељено освежење. Сматрали су да ће донети срећу ако се на небу појави у свом свом сјају, а несрећу уколико изрони заклоњена облацима. Појаву Сиријуса на небу Римљани су славили сваког 25. априла тако што су жртвовали овцу, рићег пса (како се не би појавила житна рђа - медљика), тамјан и вино староиталској богињи Робиго (празник Робигалија).

СУНЦЕ – по једном веровању, **с.** пада у море и ујутро из мора наново излази. На ноћно **с.** и његов боравак у доњем свету указивало би и веровање да **с.** које се рађа из воде напада аждаја коју тада свети Илија погоди громом.

Баш као што је несрећни Фаетон, син **с.**, изгубио живот у **с.** кочијама тако је, по легенди житеља Меланезије, у мору настрадало и непослушно Сунчево дете. На основу своје доминантне маскулине симболике **с.** је најчешће „мушко“ (изузетак је јапанска богиња **с.** Аматерасу О-ми-ками коју је створио бог неба). Према традиционалној симболици **с.** је одговорно за краљеве, положај човека у свету, за славу, победу и срце, за вољу и виталност.

ХАЛЕАКАЛА – кућа Сунца, велики кратер на истоку хавајског отока Мауи, у којем је, према легенди, некад било заробљено Сунце. **Х.** се уздиже на 3.055 мнв, високо изнад облака који окружују Мауи, друго по величини хавајско острво. Кратер вулкана широк је око 11 км, док његово дно заузима површину од око 50 кв.км и обухвата подручја шума, пустиња, ливада и језера.

За мештане, **Х.** је одувек био свето место. На њему су приносили жртве богу и сахрањивали поглавице. Према легенди, Сунце је некада тако брзо пролазило изнад Хаваја, да никад није било довољно времена да се осуши марама коју би богиња Хина, мајка бога Мауија, тог дана направила од коре дрвета и обојила у дугине боје. Када је једног дана чуо како се његова мајка жали на Сунце, Мауи је осмислио лукав план. Исплео је велико уже од кокосових влакана и те ноћи отишао на врх вулкана, где је одлучио да направи заседу. Чим су се ујутро појавили први зраци Сунца, Мауи је на њих бацио уже и довукао Сунце у кратер. Држао га је у заробљеништву све док оно није обећало да ће спорије прелазити небом.

РЕЧНИК БАЈКИ

Чудним путевима крећу се бића из бајки, па и саме бајке... За њих не постоје ни границе ни природне препреке, оне прелећу и пустиње и мора, а понекад ничу на више места у сличном облику, независно једна од друге. Жеља за бајкама се није дала угушити. Част разуму, али и машта је тражила своје.

Марија Крсмановић

Бајка је по дефиницији књижевна врста, краћа прича, у којој се натприродно и фантастично преплићу са реалним на такав начин да нема супротности. Све бајке, све до једне, говоре о истини, слободи и храбрости. Бајке уче људско биће како да постане човек.¹⁰

Бајка се дешава у свету у коме су волшества природна, а магија правило. У њему, натприродни елемент није страشان, чак ни чудан, јер представља супстанцу тог света, његову законитост, његову климу.¹¹ У бајкама се у поетском облику приказују разорне силе и човекова борба против њих.¹² Древне бајке откривају вечну људску тежњу да сагледа суштину постојања.¹³

Папирус исписан око 1700. г. п.н.е, саопштава да је фараон Кеопс, моћни градитељ највеће пирамиде на свету, тражио као мали да му се читају бајке. Била је то, исто тако омиљена забава младог Александра Македонског, Раблеових јунака и нашег детињства. Најстарија сачувана народна прича, „Бајка о бродоломнику“, записана је између 2000. и 1700. г. п.н.е. (пре скоро 4.000 г.) у старом Египту, док је једна од најпознатијих, „Прича о два брата“, забележена на папирус око 1250. г. п.н.е. Песничка дела старих Сумераца, Вавилонца и Асираца богата су мотивима бајки (попут „Епа о Гилгамешу“).

Хомер умеће бајке у „Илијаду“ и „Одисеју“, док их Платон користи као поучне примере (прича о Гигу). Мотиви бајки присутни су у грчким митовима и легендама (о Персеју, Сизифу, Аргонаутима), баснама, књижевности (у Апулејевој причи о Амору и Психи). Прво велико доба бајки, међутим, наступило је у Индији и Грчкој око VI в.н.е. Велики број мотива бајки јавља се код многих народа, често просторно и временски врло удаљених. Такоређи и нема народне приповетке без тзв. општих места, којих има бар тридесетак.

Бајке одражавају народни живот: оне су слика друштвених односа и огледало свеукупног збивања; у њима се налази истина о животу, дата додуше на веома необичан начин, али уметнички уверљива и на висини. Оно

¹⁰ <http://www.mixer.ba/2162/intervju-svijet-sveznajucih-prica-spisateljke-milice-krkovic/>

¹¹ Роже Кајао у: "Народна бајка у модерној књижевности", *Од бајке до научне фантастике*, стр. 71, Београд, 1978.

¹² Љиљана Михајловић у: *Јапанска бајка*, стр. 177, Београд, 1961.

¹³ Влада Петрић у: *Уеда Акинари, Приче кише и месеца*, стр. 12, Београд, 1991.

што је основно за бајке то је да се у њима, као и у целокупном народном предању, преплиће борба добра и зла.

Радећи упоредо на *Речнику страха* и *Речнику добрих (митолошких) бића (предмета и појава)*, и разговарајући често са колегом по перу, Жарком Дапчевићем Дабом, дошли смо до закључка како би било лепо кад бисмо приредили још један речник. Жарко Дапчевић, којем дугујемо велику захвалност на идеји, предложио је да то буде речник јунака (бајки), али како нам се та тема учинила сувише уском – тако смо је проширили на Речник бајки – речник који би се бавио свим појмовима везаним за бајке. Тако је рођен и трећи речник који међу својим корицама доноси и астрономске појмове:

ВЕЛИКИ МЕДВЕД - по веровању Ирокеза три *звезде* из сазвежђа *В.м.* (Алиот, Мизар и Алкаид) била су три ловца која су јурила *В.м.* По једној верзији мита, први ловац (Алиот) носи лук и стрелу како би убио звер. Други ловац (Мизар) носи велики суд – звезду Алкор – на рамену како би у њему скувао уловљену животињу, док трећи ловац (Алкаид) носи дрва за потпалу како би запалио ватру.

У Јужној Кореји *В.м.* називају „Седам северних звезда“. По легенди по којој је ово сазвежђе добило име једна је удовица, са својих седам синова, нашла нови дом код удовца који је живео на другој обали реке. Како би прешли преко воде, синови су у њу бацили седам *камених* блокова. Мајка је, не знајући да су то њена деца учинила, благословила онога ко је то урадио. Тако су јој се синови, кад су умрли, преселили на небо.

Многе таоистичке књиге говоре о седам звезда које чине руду Великих кола, сазвежђе Северног неба. За сваку од ових звезда тврди се да представљају једно од божанстава и један аспект среће. Од њих седам, три су божанства, познатија као Фук Лук Сау, најзначајнија као симболи који доносе срећу. Први бог звезда означава универзалну тежњу за богатством и повећаним приходима. Бог прихода и напретка (Фук), у наручју носи дете, а на себи има црвени огртач, који носе трговци. Други бог звезда је бог моћи (Лук). Симболизује моћ коју имају високи функционери. У левој руци држи ру ји или скиптар. Трећи бог звезда означава универзалну тежњу ка дугом животу. Бог дуговечности (Сау) држи у руци штап о који је окачена тиква у којој се налази нектар. Обично се приказује у пратњи белог ждрала.

Како су у бајкама заступљена многа веровања из народа и митова и легенди, тако се у *Речнику бајки* могу наћи већ наведене одреднице, попут: аждаја, Вечерња звезда, вила, звездочатац, Плејаде, сунце итд.

3. ЗАКЉУЧАК

Од вајкада упереног погледа у небо,¹⁴ човек је страховао, друговао, бојао се и славио, радовао се са звездама. Звезде су га плашиле, њихова мистична моћ га је привлачила, поглед хиљаду очију са ноћног неба сигурно му у првим данима није била ни мало пријатна. Како би се склонио од тих и још непријатнијих мисли, човек је почео да им надева имена (како би му биле блискије, како би их укротио и њима овладао), почео да испреда приче о њиховом настанку и животу, природи (злој и доброј), ћудима, страдањима и, наравно, лепоти.

Како никако није могао да их додирне, на прави начин спозна, тако им је давао облик и обличја (*Лире*, (*Великих* и *Малих*) *Кола*, *Ваге*) која је познавао: замишљане у облику *Једнорога*, *Шкорпије*, *Лабуда*, прелепе девојке (*Андромеде*), храброг ратника (*Ориона*, *Персеја*), страшне немани (*Хидре*) или чудесног *Пегаза*, понекад су биле пламене, понекад благе и умиљате, каткад фуриозне, најчешће мистичне. Понеке су устајале и легале са човеком (звезда *Даница*, познатија и као *Зорњача* или *Вечерњача*), поједине су стајале непомично на небу (*Северњача*), док је само једна даровала и узимала живот (*сунце*).

Човек је одувек стремио звездама. У Француској је недавно откривено да је праисторијски човек осликавајући пећине преносио консталације звезда на таваницу и зидове својих станишта. Били су то први "атласи неба", са првих "опсерваторија".

Мегалитске гробнице у Ирској и Енглеској, пирамиде у Египту и Америци, римски и грчки храмови, све су то споменици (записани у камену) звездама и божанствима која их персонификују. Другачији запис пронађен је на глиненим плочама у Ниниви. Реч је о *Епу о Гилгамешу* у којем се први пут спомиње одлазак у свемир. Кодекси Маја и Астека, религиозни, али и астролошки текстови, својеврсно су сведочанство о посматрању звезда.

Звезде су нашле своје место и у митологији (*Сунчева* и *Месечева* мајка, *Влашићи*). Многи су народи сплели митове и бајке око удаљених нам звезда, попут: *Седам сестара Меамеј* (аустралијска бајка која говори о постанку *Влашића*), *Сунце се појавило* (руска приповетка), *Како је постала звезда Даница* (српска бајка) итд.

И у уметничкој књижевности звезде су нашле своје место: Оскар Вајлд писао је о *Звезданом дечаку*, Станислав Лем о *Међузвезданим скитницама*, Артур Кларк о *Граду и звездама*, Лазар Комарчић о *Једној угашеној звезди*, а Гордана Олујић о *Звезди у чијим је грудима нешто куцало*.

Тако смо, најзад, дошли и до савременог доба: први космонаути освојили су Месец, прве су сонде стигле на Марс, расправља се и проучава Велики прасак и настанак васионе, изводе се многи експерименти у ЦЕРН-у;

¹⁴ <https://guerillaarchaeology.wordpress.com/lunatics-and-sunworshippers/its-full-of-stars-decoding-the-deep-prehistory-of-human-cosmology/>

планира се насељавање планета Сунчевог система и даље, планета оближњих система звезда – а када се све то деси – ко зна какве ћемо тек бајке и „митове“ о звездама посејати по свемиру.

Литература

Бојан Јовановић: 2015, *Дух паганског наслеђа*, Београд.

Јапанска бајка: 1961, Београд.

Лука Шешо: 2016, *Живјети с наднаравним бићима, Вукодлаци, виле и вјештице хрватских традицијских вјеровања*, Загреб.

"Народна бајка у модерној књижевности", Роже Кајоа: 1978, *Од бајке до научне фантастике*, Београд.

Сретен Петровић: 2004, *Српска митологија*, Београд.

Уеда Акинари: 1991, *Приче кише и месеца*, Београд.

<https://guerillaarchaeology.wordpress.com/lunatics-and-sunworshippers/its-full-of-stars-decoding-the-deep-prehistory-of-human-cosmology/>

<http://www.mixer.ba/2162/intervju-svijet-sveznajucih-prica-spisateljke-milice-krkovic/>

STARS IN DICTIONARIES (OF FEAR, GOOD (MYTHOLOGICAL) CREATURES AND FAIRY TALES)

The dictionaries of mythology represented here (dictionaries of fear, fairy tales and good (mythological) creatures) were created during more than a decade, during which time, we have studied numerous texts about domestic and foreign mythology. Numerous mythological beliefs about stars can be found in all of them.

Key words: astronomy in culture, stars, dictionary, mythology